

2. A Szókratész előtti görög filozófusok.

- az európai filozófia a 6. században jelenik meg Görögországban; első korszak (i.e. 6-5. század): Szókratész előtti, **preszókratikus filozófia**
- a preszókratikus filozófusok: alig maradt fenn tőlük eredeti írás, későbbi filozófusok írásaiból ismerjük őket: tanításukról szóló beszámolókból vagy saját szavaikat őrző idézetekből (töredékek), tanításuk a múlt ködébe vész: az írásosság kezdete, néhányan valószínűleg csak élőszóban tanítottak; legfontosabb források: Arisztotelész és tanítványainak a műve
- tanításuk középpontjában: a világmindenség (kozmosz) keletkezése, működése, megismerése (**kozmosz** eredeti görög jelentése: rend, elrendezés, szerkezet; a filozófiában: a mindenség szerkezete); a kozmoszt egy vagy több őselvből, ill. alapelemből eredeztetik; 2 kérdés: **1)** melyik őselv által, ill. melyik alapelemből jött létre a világmindenség: eredet, **keletkezés**, **2)** melyik őselv szerint működik, melyik alapelemből áll a világmindenség: működés, **szerkezet** (gör. **arkhé**: kezdet, alap, elv; archeológia; lat. princípium) → két központi fogalom: kozmosz, arkhé
- a milétoszi **Thálész** (a polihisztor-filozófus mintaképe): az arkhé, a világmindenség eredendő alkotóanyaga: a **víz** → 1) keletkezés: amiből a kozmosz létrejött: a víz, 2) szerkezet: a kozmosz valódi alapeleme: a víz; „a föld a vizen nyugszik”, a víz mint arkhé: élő, önmagától mozgó, isteni
- a milétoszi **Anaximenész**: az arkhé: a **levegő**: keletkezés + szerkezet; a világban tapasztalható átalakulások mechanizmusához légköri jelenségek szolgáltatják a mintát; a levegőből ritkulással tűz keletkezik, sűrűsödés útján pedig előbb szél, majd felhő, víz, föld és végül kő; párhuzam a levegő és az emberi lélek között: „Ahogy a mi lelkünk, amely levegő, összetart bennünket és uralkodik rajtunk, az egész kozmoszt is szél veszi körül.” (magyar kifejezés: „valaki kilehelte lelkét”, lélegzés = élet); a levegő mint arkhé határtalan és isteni
- Thálész és Anaximenész elképzelései első hallásra naivnak, sőt nevetségesnek tűnnek, már csak azért is, mert kizárni látszanak egymást: az arkhé vagy víz vagy levegő (ám a levegőben is van víz a páratartalma révén), de gondoljuk át egy kicsit...
- a Dél-Itáliában iskolát alapító **Püthagorasz** (matematikus-filozófus): nem írt művet, saját tanítása és a későbbi értelmezések összemosódnak; az arkhé

alapanyagának a **szám**, a számszerű arány adja meg a szükséges harmóniát, mert szám nélkül semmit sem lehet megismerni (megmérni) → ismeretelméleti érv; számokban kifejezhető arányok a kozmoszba, a zenében; az emberi lélek is harmónia: a test összetevőinek arányos illeszkedése; a lélekvándorlás tanítása: a lélek hallhatatlan; a püthagoreizmusban fontos szerepe van a csillagászatnak is (nem föld-központú szemlélet, hanem a 10 bolygó (nap, föld, hold, ellenföld + 5) a „mindenség tűzhelye” körül forog); a püthagoreizmus nemcsak elméleti ismeretek tana, hanem egyben életforma szigorú szabályok szerint

- az epheszoszi **Hérakleitosz**: azt kérdezi, honnan származik a különbözőség, miből fakad a jelenségek sokfélesége és folytonos változása, ill. az ezekben megmutatkozó ellentétek; az arkhé, a világmindenség végső magyarázó elve az ellentétek harca (a dialektika ősfarmája); kimutatja, ahogyan összefonódnak az ellentétek: pl. a nyár és a tél egyazon ciklikus folyamat szakaszai, így az élet és a halál is; a mindent átható, mozgásban és változásban tartó ellentmondás: jelképe a **tűz**, melynek szüntelen lobogása, fellobbanása és elalvása isteni értelemmel bír: semmi sem maradandó, minden elmúlik, mozgásban van és szüntelenül változik: „nem lehet kétszer ugyanabba a folyamba lépni”; a tapasztalati, empirikus világ csupán érzéki csalódás, látszat; a tulajdonképpeni lét az isteni tűz, ami mindent ural; a filozófia feladata, hogy a tűzben megnyilvánuló értelmet felismerje
- az eleai (Dél-Itália) **Parmenidész**: Hérakleitoszhoz hasonlóan csalóka látszatnak tartja a tapasztalati világot, de vele szemben éppen a jelenségvilágban tapasztalható sokaságot, mozgást, átalakulást és elmúlást tartja látszatnak; szerinte minden mögött mint alapelv (arkhé) az egyetlen egynemű (oszthatatlan), örök, változatlan és folytonos **lét** húzódik meg (ezek Parmenidész óta az isteni abszolútum jellemzői a filozófiában); P. új alapokra helyezi az kozmosz és az arkhé kérdését, a tapasztalatból kiindulva, de a tapasztalattól függetlenül, egyedül az észre támaszkodva kísérli meg leírni a valóságot → a filozófia új területe: a **metafizika** (a fizikai, empirikus valóság felett, ill. mögött rejlő, tulajdonképpeni valóság kutatása); még fontosabb: P. az első, aki kifejtett érveléssel, szigorú szabályok szerinti, logikai **bizonyítással** alapozza meg filozófiai tételeit: ez a későbbiekben a filozófia alapvető követelménye lesz; lássuk, milyen bizonyítása: az ellentmondás elvéből, a logika egyik alapelvéből indul ki: lehetetlen, hogy valami egyszerre létezzon és ne létezzon; ami nem létezik, azt nem lehet

megismerni, arról nem lehet beszélni, így hát csak azt érdemes kutatni, ami létezik; viszont ami létezik, az nem lehet egyszerre nem-létező, ezért nem keletkezik (még-nem-lét) és nem múlik el (már-nem-lét) → az örök, változatlan lét mint arkhé, a kozmosz nem keletkezett, mert a nem-létből (semmiből) nem eredhet lét (valami); P. az i.e. 5. század meghatározó filozófusa: eleai iskola →

- az **atomisták** (pl. Démokritosz) az eleai iskola tanítására építenek: a keletkezés és az elpusztulás lehetetlen; az atomok változatlan és oszthatatlan (= gör. atomosz) apró anyagi részecskék, végtelenül sok van belőlük, alakuk, elhelyezkedésük különbözik → a jelenségek sokfélesége; de a nem-létező, az űr, üresség, éppúgy létezik, mint a létező: az örökös mozgásban lévő atomok töltik ki az űrt; mindent atomi kölcsönhatások határoznak meg: a világmindenséget mechanikus szükségszerűség határozza meg → determinizmus; az érzékeinkkel nem ismerhetjük meg a valóságot (nincs egység, minden atomokra hullik szét!)
- a **tulajdonképpeni létező**, az érzékelhető dolgok valódi mivolta, a **viszonyítási alap** kérdése → példa: fa – erdő, fa – törzs, gyökér, korona, levél: mint élő növény a fa a viszonyítási alap, a tulajdonképpeni létező (biológia); mint élettelen anyag: különböző atomok és azok elrendezése (fizika, kémia); az érzéki, empirikus valóságtól elvonatkoztatva pedig: a lét, mint abszolútum (metafizika); a létezés kérdésével és a létezés különböző formáival az **ontológia** foglalkozik (a **metafizika** tágabb: minden ami a tapasztalati világon túl van)
- a **szofisták** (gör. *szofisztész* = bölcselő) inkább társadalmi tevékenységük által jellemezhetők, mint tanításuk által; [a tanításuk: az ismeretelméleti relativizmus ill. agnoszticizmus: „minden dolog mértéke az ember, a létezőknek, hogy vannak, a nem létezőknek pedig, hogy nincsenek” (Prótagorasz), nincs abszolút igazság, a valóság a szemlélőtől függ; Gorgiasz tételei: a) semmi nincsen, b) ha van is, nem ismerhető meg, c) ha megismerhető is, ez az ismeret nem közölhető másokkal] a szofisták hivatásos nevelők, azaz tanárok; az oktatásnak gyakorlatias célja van: az életben való jobb boldogulás, ügyintézés, nagyobb politikai befolyás (polisz: demokratikus városállam) → **etika**: a jó viselkedés, az erény tanítható, tudatlanságból cselekszik rosszat az ember; erény=konvenció → középpontban a meggyőzés művészete: az érvelés formális, nem tartalmi része: a **logika** és a **retorika** (a jó, azaz meggyöző beszéd technikája) → a szofistákat nem a tulajdonképpeni valóság érdekelte (már nem természetfilozófia) → ezért Platón: a szofisták nem filozófusok → azóta a „szofista” negatív jelző